

**A cenzúra hatása a magyarországi könyvtárakra a
szocialista rendszer idején**

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	2
Bevezetés.....	3
I. A magyarországi kommunista rendszer egyes szakaszai.....	4
1. A rákosista diktatúra	4
2. Az 1956-os forradalom és szabadságharc	5
3. Kádár és a megtorlások időszaka	6
4. A konszolidáció.....	7
II. A cenzúra jellege a szocialista rendszer idején Magyarországon	9
1. A cenzúra fogalma.....	9
2. Az 530/1945-ös kormányrendelet a különféle dokumentumok megsemmisítéséről ..	10
3. A történelem legnagyobb könyvmegsemmisítő mozgalma	11
III. A magyarországi szocialista könyvtárak bemutatása a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárán keresztül	23
1. A polgári és szocialista könyvtárak különbségei	23
3. A katalógusvezetés a szocialista diktatúrában	24
4. A kor tájékoztató és olvasószolgálati tevékenysége.....	26
5. A könyvek útján való világnézeti nevelés a könyvtárakban	27
6. A könyvtári személyzet politikai jelentősége	28
Összegzés	30
Irodalomjegyzék	31
Könyvek:.....	31
Folyóirat:	31
Folyóirat (online archívum):.....	31
Internet:	32
Mellékletek	33
Saját munka leírása	34

Bevezetés

A dolgozatomban a kommunista diktatúrát vizsgálom, ezen belül pedig a könyvtárakra gyakorolt hatásukat, főként a cenzúra befolyását.

Témaválasztásom oka, hogy ez egy viszonylag feltáratlan, nem túl távoli múltban történt történelmi esemény, melynek hatásai még napjainkban is aktuálisak.

Magyarországgal már a II. világháborúba lépés előtt megszakította diplomáciai kapcsolatát a Szovjetunió, hamarosan hadba lépett egymással a két állam. 1945-ben elfoglalták a szovjetek Magyarországot, s hamarosan szocialista vezetés alakult ki az országban.

Ekkor Rákosi Mátyás lett az államfő. Személyi kultusz alakult ki körülötte. Az emberek olyannyira gyűlölték őt, és intézkedéseit, hogy 1956. októberében fellázadtak ellene, és a szovjet megszállás végét követelték, a hamarosan szabadságharcba torkolló felkelést hamar leverték. Kádár a hatvanas évek elejéig megtorlásokat vezetett be, pl. bevezette a Magyar Forradalmi Honvéd Karhatalmat és a Munkásőrséget hatalma megszilárdítására; a hatalom ellenségeit kivégezték, bebörtönözték, internálták, munkatáborokba deportálták. Ezután pedig javította az életszínvonalat a reáljövedelem növelésével, feloszlatta a téeszeket, megszüntette a mezőgazdasági termények kötelező beszolgáltatását, mérsékelte az adókulcsokat, stb.

A teljes kommunista diktatúra idején jellemző volt a cenzúra megléte. A veszélyesnek ítélt fasiszta és polgári szellemű dokumentumokat nem hagyták megjelenni. Emellett a már forgalomba kerülteket is el kellett zárni valamilyen módon az olvasóktól. Ebben az egyik legnagyobb szerepe a könyvtáraknak volt, melyeknek állományában már ott voltak ezek a veszélyes kötetek, a szocializmust népszerűsítők azonban nem.

Dolgozatomban azt vizsgálom miként tudták ezek arányát megfordítani a könyvtárakban, azaz hogy hogyan tudták elérni, hogy a szocialista eszméket hirdető gyűjteménybe került dokumentumokat használják az olvasók, míg a káros dokumentumokat, ha lehet ne is akarják elérni a könyvtárakban.

A vizsgálat során elsősorban a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának korabeli tevékenységét vizsgáltam.

I. A magyarországi kommunista rendszer egyes szakaszai

1. A rákosista diktatúra

Magyarország II. világháborúban való részvételét követően a pártok harca megindult a hatalomért, melyből végül az MKP emelkedett ki Rákosi Mátyás vezetésével. Ez volt mindenidők legnagyobb központból irányított választási csalása.¹

1949 nyarát követően is működött a parlament és a kormány a látszat kedvéért. Valójában a teljes hatalom az MDP vezetői kezében összpontosult.

Az 1949-es alkotmány szerint a Magyar Népköztársaság „legfőbb államhatalmi szerve” az Országgyűlés lett. 4 évente választást szerveztek. A csupán formalitás kedvéért fenntartott Országgyűlés évente csupán kétszer-háromszor lett összehívva egy-két napra, és ilyenkor is alig hozott új törvényeket. A törvényhozó feladatot az Elnöki Tanács látta el, melynek „törvényerejű rendeletét” az Országgyűlés utólag jóváhagyta. Az állampárt legfőbb szerve pedig a 3 évente ülésező kongresszus volt, melyen a legfontosabb törvényjavaslatról az utolsó tapsolásig minden forgatókönyv szerint zajlott.

A bírósági rendszer átszervezésével, annak felügyelete és irányítása is átkerült az MDP kezébe.

A párt első titkára és a miniszterelnök Rákosit a '40-es évek végétől a Sztálinéhoz hasonló személyi kultusz vette körül. Ez a kultusz tetőfokát 1952. március 9-én érte el Rákosi 60. születésnapján. Ekkor magyar írók külön kötetet adtak ki a tiszteletére, értekezést írt róla az MTA elnöke, a Munkásmozgalmi Múzeum kiállítást rendezett, és az Operaházban a nagy nap előestéjén díszünnepélyt rendeztek a tiszteletére, melyen megjelent minden politikai, kulturális és gazdasági elithez tartozó személy.

A hatalom másik alappillére a személyi kultusz mellett az óriási alapossággal kifejlesztett, engedetlenek és riválisok ellen való kíméletlen leszámolás, valamint egy olyan terrorrendszer kiépítése és működtetése, mely az egész társadalmat rettegésben képes tartani. Magyarországon ezt a feladatot az ÁVO, később ÁVH látta el. Elsősorban a „háborús bűnösöket” kutatta fel, valamint a szovjetizálás ellen fellépőkről gyűjtött adatot, és próbált azok alapján hamis vádakot kidolgozni, és gyártani hamis bizonyítékokat, és próbálta

¹ A XX. század krónikája. (fel. szerk. Kádár Ilona) Budapest, Officina Nova. 1994. 667-698 p.

beismerő vallomásra kényszeríteni áldozatait. A „bűnösökre” pedig halál, internálás, bebörtönzés vagy munkatábor várt, ami még inkább rettegésben tartotta az országot.

Mindezek mellett az oktatás és a művelődés is a rendszer eszmének terjesztésére lett fordítva, azok eszközeinek államosításával, illetve a nagy mennyiségű, rendszert hirdető kiadványok terjesztésével.²

2. Az 1956-os forradalom és szabadságharc

1956. október 23-án lengyel mintára Budapesten felvonulásra készültek az elnyomást, és terrort megalégelt emberek. Ezt Piros László belügyminiszter betiltotta, ám másfél óra múlva a betiltást visszavonták, remélve, hogy a kommunisták élére állnak a tömegnek, és kisajátítják annak irányítását. Az egyetemisták a Petőfi-szoborhoz vonultak, ahol már tízezren gyűltek össze a tüntetők. Itt felolvasták 16 pontjukat, és elszavalták a Nemzeti dalt, majd a Bem-szoborhoz vonultak már közel százezren, ahol elszavalták a Szózatot, és kivágták a zászlókból a szovjet mintájú címet. Majd a Parlamenthez mentek, és Nagy Imrét követelték, míg a rádiónál Gerő beszéde tovább borzolta a kedélyeket. Sötétedéskor eldőrdültek az első lövések a Rádiónál, és megkezdődött a fegyveres harc.

Az események után megtették ugyan Nagy Imrét miniszterelnöknek, de a történeteket ellenforradalomnak minősítették, amit pedig vissza kell szorítani, így Gerő a szovjet csapatok segítségét kérte. (Bár egyesek szerint a szovjet csapatok már korábban elindultak a főváros felé.) Az elvárások szerint pusztán a nagy erejű páncélos felvonulás látványától helyre kellett volna állnia a rendnek, ezzel szemben ellenállással találkoztak.

25-én a Parlament előtti téren összegyűlt egy bizakodó hangulatú tömeg, akik ezúttal még a szovjetekkel is barátián viselkedtek, ám a környező épületekről a tömegbe lőttek, ezzel megkezdődött az utcai harc az ÁVH és a szovjet tankok ellen. Az egyre bővülő forradalmárok küzdelme immár szabadságharcba torkollott. Eközben Gerő átadta helyét Kádár Jánosnak a szovjetek utasítására.

Október 28-án a kormány, élén Nagy Imrével a felkelők oldalára állt. A miniszterelnök bejelentette, hogy kezdeményezte a szovjet csapatok kivonását, feloszlatta az ÁVH-t, és amnesztiát biztosít a felkelők részére. Október 30-án meg is kezdték a szovjet páncélosok a

² Magyarország története a XX. században. Harmadik, javított és bővített kiadás. Romsics Ignác Budapest, Osiris Kiadó. 2005. 338-346. p.

főváros elhagyását.

Ez azonban csak látszat felszabadulás, a Szovjetunió ugyanis nem szándékozott elengedni Magyarországot. Segítőkre is akadt ebben Kádárék körében, akik elhagyva Budapestet szembefordultak Nagy Imrével, és a szovjetek megkezdhatték a katonai inváziót, kihasználva, hogy a világ Szuezzel volt elfoglalva.

November 4-én, a már helyreállónak látszó fővárosban megindult a szovjet támadás a friss, lecserélt szovjet csapatokkal, miközben a kivonásukról tárgyaló katonai delegációt törbe csalták, és elfogták. Az erőfölényben lévő szovjetek gyorsan megtörték az ellenállást. A miniszterelnök is menekülésre kényszerült.

November 7-én a fővárosba érkezett Kádár, akit Dobi István, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke azonnal kinevezett miniszterelnökké. Kádár ígéretet tett a többpártrendszer elfogadására, sértetlenséget ígért Nagy Imrének és híveinek, ám valójából azonban már a megtorlást készítette elő.³

3. Kádár és a megtorlások időszaka

A szabadságharc lezárását követően hamarosan a párt feltétlen bizalmát élvező személyekből elkezdtek megszervezni a Magyar Forradalmi Honvéd Karhatalmat, akiket a népnyelvből karhatalmistákként, illetve pufajkásokként ismerünk. Hamar megalakult az első ezred, melyet később még kettő követett. November végétől ezek a rendcsináló, illetve megtorló alakulatok elkezdtek átvenni a szovjet csapatok feladatait, azaz az utcai járőrözést, igazoltatást és a razziákat.

1957-től egy másik fegyveres testület, a Munkásőrség is fontos szerephez jutott. Nagyobb tömegrendezvényeken rendfenntartói feladatuk volt, melyben később a rendőrség is segítségükre volt.

Nagy Imre és társai Kádár ígérete végett elhagyták a jugoszláv nagykövetséget, ám 1956. november 22-én egy szovjet csapat a forradalom vezetőit családjukkal együtt foglyul ejtette, majd Romániába szállították őket, mindezt a jugoszlávok tudtával és Kádár beleegyezésével.

December 2-5-én a Magyar Dolgozók Pártjának helyébe lépő Magyar Szocialista Munkáspárt értekezletén megfogalmazták a forradalom okait és ebből kifolyóan a párt

³ A XX. század krónikája 828-831. p.

ellenségeit. Az értekezlet után felgyorsult a „rendcsinálás”. December 5-én feloszlatták a forradalmi bizottságokat. 9-én pedig rajtaütöttek a Központi Munkástanács – ami az ellenállás vezetőiből állt – székházán, és mintegy 200 vezetőjét és aktivistáját letartóztatták. December 11-én pedig betiltották a szovjet csapatok kivonását követelő Magyar Értelmiség Forradalmi Tanácsát is, majd bevezették a statáriumot és a rögtönítélő bíraskodást.

Ezekben a napokban több városban is sortűzek dördültek el: december 8-án Salgótarjánban, 10-én Miskolcon, 11-én Egerben lőttek a felvonuló tömegbe a karhatalmisták. A halálos áldozatok száma megközelítette a 100-at.

Közben sorra tartóztatták le a forradalom résztvevőit és az ellenállás szervezőit. Ügyeik tárgyalására népbíróságokat alakítottak és bevezették a gyorsított bünvádi eljárást. A népbíróságok a forradalomban való részvételt a népi demokrácia elleni összeesküvésnek minősítették, melyért rendkívül súlyos büntetéseket, gyakran halálos ítéleteket róttak ki.

1956. novemberétől 1959 végéig több mint 35000 ember ellen folyt eljárás. Közülük kb. 22000-et ítélték börtönbüntetésre, és 229-et halálra (bár a kivégzettek száma elérte a 350-et). 13000 embert jogerős bírósági ítélet nélkül internáltak, néhány százat a Szovjetunióba deportáltak. 211000-en pedig maguk menekültek külföldre a megtorlástól rettegve.

A legnagyobb per természetesen Nagy Imrét és „társait” sújtotta. Közülük hármat, Nagy Imrét is beleértve halálra ítélték, a többieket pedig börtönbe küldték.

Emellett Kádár belátta, hogy bizonyos népjóléti intézkedéseket kell tennie, és enyhíteni a diktatúrát, különben a nép újabb forradalmat kezdeményezhet. Ezt a tevékenységét nevezzük konszolidációnak.⁴

4. A konszolidáció

A kormánynak a megtorlás elrettentő jellege mellett be kellett látnia, hogy bizonyos jóléti intézkedések tétele elengedhetetlen az országban ahhoz, hogy a válságot megszüntesse, s a rend helyre álljon. Ezt nevezik konszolidációnak.

Megemelték egyes dogozók, elsősorban az ipari munkások, bányászok és pedagógusok bérét. Mindeközben az árak érdemlegesen nem változtak, így nőtt az emberek reálbére. Bevezették a nyereségrészesedést, majd pedig a teljesítménybérezést, melyek helyreállították a

⁴ Romsics Ignác: i. m. 402-425. p.

munkába vetett erőbefektetést az országban.

A parasztság szempontjából is hoztak kedvező módosításokat, miszerint feloszlatták a téeszeket és eltörölték a mezőgazdasági termények kötelező beszolgáltatását, majd növelték a felvásárlási árakat. Engedélyezték emellett a földek szabad adásvételét 5 holdig terjedően. Valamint megszüntették a mezőgazdaság-fejlesztési járulékot, és stagnálták az addig folyamatosan emelkedő általános jövedelemadót.

A kisiparosok és kiskereskedők rokonszenvét az adókulcsok mérséklésével igyekeztek megnyerni. Csökkent a magánmunkáltatókra érvényes társadalombiztosítási járulék és megszűnt a kisiparosok és kiskereskedők foglalkoztatottai után fizetendő külön jövedelemadó is. Az állami boltok és vendéglátó-ipari egységek egy részét bérbe adták.

Emellett munkaszüneti nappá nyilvánítottak néhány egyházi ünnepet, sőt március 15-ét ha nem is piros betűs ünnepé, de iskolaszüneti nappá nyilvánították.

A külföldre menekülők közül azokat, akik 1957. január 31-éig hagyták el az országot és március 31-éig bejelentették hazatérési szándékukat nem állították bíróság elé tiltott határátlépés miatt. Illetve az ez után hazatérők pedig egyéni elbírálással mentesülhettek a büntetés alól. Kivétel várt az amnesztia alól a fegyveres felkelőkre, akiket egytől egyig bíróság elé állították, ha hazatértek.

Az intézkedések megtették hatásukat, a tömeg fokozatosan beletörődött a fennálló helyzetbe. Mivel a kormány elérte szándékát, s például az 1957-es MUK, azaz Márciusban Újra Kezdjük felhívásra már senki sem engedelmeskedett, ezért április 13-án a belügyminiszter feloszlatta az éjszakai kijárási tilalmat is Budapesten.

A május 1-jei, oldottabb hangulatú tömeggyűlésen már kezdték megtapsolni és elhinni Kádár szavait. Hatalma megszilárdult, az MSZMP tagjai és hívei pedig egyre többen lettek.

A rendszerbe vetett bizalom majd 1980 körül kezdett megdőlni, amikor csökkenni kezdtek a reáljövedelmek és összeomlásba kezdett az ingyenes szociális juttatások rendszere.

Ez a korszak az úgynevezett rendszerváltozással zárult le, melynek pontos dátuma vitatott. 1988. és 1991. között több eseménnyel is szokták azonosítani.⁵

⁵ i. m. 402-425. p.

II. A cenzúra jellege a szocialista rendszer idején Magyarországon

1. A cenzúra fogalma

Ahhoz, hogy a következő fejezetekben ismertetett jelenséget értelmezni tudjuk, előbb meg kell ismerkedni azzal, hogy mi is az a cenzúra, amely hatással volt az adott történelmi kor könyvtárainak szerepére.

Cenzúra alatt a sajtó- és szólásszabadság teljes vagy részleges korlátozását értjük azzal az indokkal, hogy a szóban forgó megnyilvánulás árt a közjónak. A cenzúra minden hatalmi formában jelen van bizonyos mértékben.⁶

Ennek ismeretében óvatosan kell bánni a szocializmus idején kiadott dokumentumokkal, hiszen azoknak is meg kellett felelnie a cenzúra feltételeinek, így azok gyakran hamis állításokat közöltek az adott időszakról azért, hogy megjelenhessenek. A következő fejezetek forrásául is gyakran 1945 és 1990 között megjelenő dokumentumot használtam, így fontos néha olvasni a sorok között.

Maga a dokumentum szűrés a következő képen zajlott: a kiadásra szánt kéziratot egy „jó elvtársnak” el kellett olvasnia. Majd írásban engedélyt kellett kérni a minisztérium Kiadói Főigazgatóságától, hogy megköthessék a szóban forgó kézirat kiadásáról szóló szerződést. A kézirat ezután, mint kiadandó tétel bekerült a kiadó valamelyik tervébe, amelyet engedélyezés végett ismét fel kellett juttatni a Főigazgatósághoz, ahol véleményezték és továbbpostázták a gondolatrendőrség magasabb régióiba, ahol szintén véleményezték, s meghatározták, hogy a Kiadói Főigazgatóságnak mi legyen róla az „önálló” véleménye, majd engedélyezte a kiadást. Ezt követően a nyomdába kerüléskor is újabb engedélyezést tettek szükségessé, amennyiben nem volt hozzá „engedélyezem” feliratú pecséttel ellátott engedélyezési lap. Ekkor kiszedték, korrigálták, és kinyomtatták a könyvet.

Még ekkor sem a sokszorosítás következett. Előbb a prototípust felküldték a minisztériumba azzal a céllal, hogy engedélyezzék a forgalomba hozatalt. Néha ilyenkor botrány tört ki, a hosszadalmas folyamat alatt ugyanis nem egyszer változtak a kiadás

⁶ Britannica Hungarica: világciklopédia. 3. kötet. Szerk. Hegedűs Gábor (et al.): Budapest. Magyar Világ Kiadó. 1995.

feltételei, mire eljutott idáig az adott nyomtatvány.⁷

E hosszú, és meglehetősen alapos folyamat következtében értelem szerűen a veszélyesnek ítélt dokumentumok el sem juthattak a könyvtárak állományába, ám a már bennük lévő könyvekkel is kezdeni kellett valamit ahhoz, hogy ne jussanak el az olvasókhoz. Ehhez különböző módszereket dolgoztak ki, ezekből kívánok ismertetni néhány esetet a későbbiekben.

2. Az 530/1945-ös kormányrendelet a különféle dokumentumok megsemmisítéséről

Az 530/1945-ös kormányrendelet rendelkezett arról, hogy a fasiszta, szovjetellenes, és antidemokratikus sajtótermékeket meg kell semmisíteni. Ezt a rendeletet sokféle módon értelmezték, ami később számos félreértelmezéshez és túlkapáshoz vezetett.

A rendelet kihirdetésével folyamatosan napirenden volt a fasiszta művek kivonása és megsemmisítése.

A politikai rendőrség közreműködésével az ország gyűjteményeinek többségét átvizsgálták, mely alatt egyre újabb és újabb dokumentumokat ítélték meg ideológiailag károsnak. S ezeket az V. számú tiltólistára kívánták tenni, mert úgy vélték, hogy ezek kimaradtak a fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus műveket tartalmazó 1945 és 1946 között megjelent négy kötetes jegyzékből.

Az események előrehaladtával olyannyira elfajultak ezek a káros dokumentumok elleni vadászatok, hogy már a teljesen bal oldali világnézetű írók munkáit is törölték a könyvtárakból. Ilyen volt például Balázs Béla és Kassák Lajos.⁸

Az Országos Széchényi Könyvtárban döbbenet fogadták a tényt, hogy megsemmisítések céljával kell átvizsgálniuk az állományt. Az eljárással Fitz József, az akkori főigazgató sem értett egyet, hiszen ezzel a nemzeti könyvtár fő feladatát, a nemzeti dokumentumok megőrzését húzták keresztül. Szorgalmazta ezért, hogy ezekből a dokumentumokból egy-egy példányt, ha zároltan is ugyan, de megőrizhessenek, ebben sikerrel is járt. Május 15-én a Vörös Hadsereg megbízottja kijelentette az OSZK mentesülését az összes dokumentum

⁷ Leletmentés: könyvek sorsa a „nemlétező” cenzúra korában 1948-1989. Domokos Mátyás Budapest: Osiris, 1996.

⁸ „...legjobban tennék, ha ezeket a kiadásokat saját jószántukból indexre tennék...”. Bánfi Szilvia Könyvtári Figyelő 54. évfolyam 2. szám. 2008. 256-260. p

megsemmisítése alól.⁹

3. A történelem legnagyobb könyvmegsemmisítő mozgalma

Noha a gondolatok szabad terjesztésének korlátozása a világon mindig és mindenhol felüti fejét, egy sem fogható ahhoz a szintű betiltó tevékenységhez, mint ami 1945 és 1950 közt Magyarországon végbe ment.

Ugyan 1946 és 1949 között központi hivatalos szerkesztésű, hivatalos jegyzékek nem jelentek meg, mégis folyamatosan napirenden volt a nem kívánatos könyvek kivonása.

1945 és 1946 között 3963 könyv került indexre és 263 hírlap/folyóirat, és az aprónyomtatványokból is indexre került már 1945-ben 3. Emellett a zeneműveknek sem kedveztek. Egy-egy károsnak minősített darab indexre került mind kottai, mind hangfelvételi formájában. Összesen 129 zenemű jutott erre a sorsra. Ezek közül 119 volt magyar nyelvű és 10 idegen nyelvű mű.

Ezekben a következő kifogásokat vélték felfedezni: antiszemita, antibolsevista, a zsidóság kommunista kapcsolatait tárgyaló irodalom, a zsidók diszkriminációját tartalmazó jogszabályok, a szovjet birodalom és a szövetségesek ellen szóló irodalom, illetve Magyarország szövetségeit kedvezőtlen színben bemutató sajtótermékek, fasiszta, vagy annak tartott politikusok, gondolkodók, tudórok írásai, a nemzeti szocializmust megtestesítő pártok és egyéb szervezetek által közreadott munkák, irredenta, sovinszta, vagy pedig nacionalista.

Ez az 1945 és 1946 között lezajlott könyvmegsemmisítés azonban csak a kezdet volt. Az ezt követő politikai hatalomváltás során nevelő szándékkal 27 új tankönyvet adtak ki és 261-et dolgoztak át, és törvény rendeletbe foglalták, hogy másból ne taníthassanak a tanárok. Később az iskolákat – feltehetően a nagyobb befolyásolhatóság érdekében – államosították.¹⁰

Ugyan erre a sorsra jutottak később sorról sorra az egyes intézményrendszerek.

Az első könyvtárselejtező hullám az iskolai könyvtárakat érte. Az első selejtezési lista

⁹ Könyvtári dokumentumok a ÁVH „fogságában”: Az Országos Széchényi Könyvtár Zárt Kiadványok Tára megalakulásának vázlatos története, 1945-1953 Bánfi Szilvia in A könyvtárak és a hatalom Budapest: Gondolat. 2003. 22-39. p.

¹⁰ Könyvek kivonásával és megsemmisítésével a politika szolgálatában Sipos Anna Magdolna <http://ki.oszk.hu/kf/2010/10/konyvek-kivonasaval-es-megsemmisitesével-a-politika-szolgalataban/#more-528>

1949. április 1-jén jelent meg mindenféle indoklás nélkül. 104-féle dokumentumot kellett kivonni, majd kettétépve, alaposan becsomagolva eljuttatni a Papírhulladékforgalmi Nemzeti Vállalathoz, illetve átadni a cég képviselőjének. Ezek nagyrészt szépirodalmi, kisebb részt ismeretterjesztő művek voltak. Nagy mértékben található köztük ifjúság előadására szánt színmű is. Ezek mind az előző rendszer gondolatait, értékrendjét tartalmazzák, bár ebben a jegyzékben a konkrét indoklás még elmaradt. Emellett a köznevelés szakirodalmában olvashatunk iskolai könyvtárak számára beszerzésre javasolt dokumentumok listájáról ugyanebben a korban. Ez a kb. 100 tételt tartalmazó lista csupán a kezdet volt.

A Köznevelés 1950. március 1-jén megjelent számában újabb lista jelent meg a fiatalság számára nem alkalmas művekről. Ebben már szerepel indoklás, miszerint az előző rendszer gondolatait, érzéseit, értékrendjét és értékeit közvetítik ezek a kiadványok. Két részből állt, az A-csoport a selejtezett, és átkötve az Országos Könyvtári Központ számára eljuttatandó dokumentumok listáját tartalmazta, ez tette ki a lista kb. 90%-át, ez összesen 1356 művet jelentett. Ezen az indexen nem csupán 1-1 dokumentum szerepelt, hanem néhány szerző teljes munkássága. Ez sok esetben jelentette azt, hogy egy listaelem több tucat dokumentumot tiltott be a könyvtárak polcairól. Míg a B-csoport azokat, amit törölni ugyan nem kellett, de át kellett sorolni a csupán tanárok számára elérhető gyűjteménybe. Ezek egészen pontosan 166 kiadványt jelentettek, főként szépirodalmi alkotásokat. A korábban említett okokat az is alátámasztja, hogy az esztétikai, vagy tudományos nem megfelelés indoka kizárható, mivel voltak a gyűjteményekben sokkal rosszabb színvonalú művek is, melyeket nem zárt ki a lista a polcokról.

Voltak ezzel szemben ajánlott beszerzendő művek, mivel fontos az ifjúság számára az aktuális politikai nézetek ismertetése. Ezt bizonyítja az is, hogy a rendelet megjelenésének helyet adó Köznevelésben olvasható volt azon könyvek listája is, amelyek megvételre lettek ajánlva az iskolák számára, s amelyek egytől egyig az új orosz alkotások fordításai voltak.

Ekkor jelet meg az a gondolat, mely szerint amennyiben egy kötethez fűzött magyarázat, vagy annak bevezetője, illetve egyéb járulékos szövegrésze nem felel meg az új hatalom által elvártaknak, akkor a teljes dokumentum indexre került, illetve a nem kívánt rész eltávolítása esetén a polcon maradhatott. Ez később fontos alapot képzett az indexek összeállításánál.

Az iskolai könyvtárakat érintő selejtezési munkálatokkal párhuzamosan egy másik nagy könyvtárkivonási folyamat is elindult. 1950. januárjában jött létre, és februárban jutott el a

könyvtárakhoz a Népkönyvtári Központ kiadásában megjelent Útmutató a népkönyvtárak (üzemi, falusi és városi könyvtárak) rendezéséhez című 48 oldalas füzet.

A jegyzék bevezetője szerint a könyvtárosok már régóta szorgalmazták, hogy kapjanak egy megfelelő segédeszközt a könyvtárak rendezéséhez. Ezért hoztak létre egy listát a könyvtárakba nem javasolt művekről. Már ebben kijelentésre került, ez csak az első ilyen jegyzék, ezt majd a későbbiekben újak követik. Ezek összeállításához kérték a könyvtárak segítségét. Az iskolai könyvtárak szabályozására szolgáló listával ellentétben ez nem tartalmazott indoklást.

Ez a füzet összesen 1848 tételt tartalmazott. A kivonásra szánt művek száma ennél azonban lényegesen több, mivel 213 szerző esetében teljes életmunkájuk betiltásra került. Ezek esetében tehát a 213 tételből egy-egy tételként akár több tíz, sőt esetenként a százas nagyságrendet is meghaladó mennyiségű művet is érthetünk. Ez a lista főként szépirodalmi művekből épült fel, s csupán kis mennyiségben tartalmazott szakirodalmat, azon belül utazási, úti élmények megörökítésül szolgáló köteteket, egy-egy irredenta művet, történeti, földrajzi, antropológiai, néprajzi munkákat. A szépirodalmi művek esetében az iskolai könyvtáraknál listára vettekhez hasonló műfajok jelentek meg, nagy mennyiségben bestseller, lektűr, polgári életformával azonosuló művek, az akkori nézetek szerint hamis történelmi ábrázolású kiadványok, valamint a polgárinak minősített hazai és külföldi szerzők. Több szerző is van, aki mindkét listán megjelenik, ilyen volt például Aszlányi Károly, Benedek Elek, Donászy Ferenc, Havas Zsigmond, Herczeg Ferenc, Kosáryné Réz Lola, Karl May, Pósa Lajos, Rákossy Viktor valamint Tutsek Anna.

Fontosnak tartom kiemelni, hogy ez a lista – szemben társaival – nem tiltotta be a könyveket, „csupán” nemkívánatosnak állapította meg a műveket. Azonban a könyvtárak, figyelembe véve a kor politikai hangulatát és az elrendelt selejtezéseket, aligha merték megtartani ezeket a műveket. Egyes könyvtárosok az olvasóteremre mért csapásként emlékeznek vissza erre és a jegyzékekre.

Egy következő jegyzék két részből állt. Az 1. számú jegyzék 49, a 2. számú jegyzék pedig 154 tételt tartalmazott. Ám itt is találhatunk teljes életművel megjelenő szerzőket, például Charles Morgan, H. G. Wells. Számos dokumentum ebben az esetben is járulékos részük, például előszavuk, bevezetőjük miatt került fel a listára. Ám a teljes törléstől ezen listán lévő dokumentumok is megmenekültek, amennyiben a kritikus részeket eltávolították belőlük a

könyvtárosok.

Az utóbbi két listához hozzátartozik, hogy hetekkel később néhány kötet indexre tételét visszavonták. Ennek ellenére azonban ezek a könyvek már nem menekültek meg, mert a közhangulatra való tekintettel mire megtörtént a visszavonás, addigra már javarészt elszállították a dokumentumokat a könyvtárak.

A visszavont művek a következők: Kipling Dzsungel könyvének 2. kötete, Babits Mihály mindkét indexre tett műve, Balzac: Széplányok tündöklése és bukása, Darvas József: Szakadék, Györffy István szintén mindkét könyve, Horger Antal: A magyar nyelvjárások, Jókai valamennyi kötetét, Kovai Lőrinc: Vadvíz, Krúdy Gyula valamennyi kivonásra ítélt kötete valamint Lukács György Nagy orosz realisták című műve.

Ezek a selejtezési listák természetesen a könyvkereskedőket ugyanúgy érintették, mint a könyvtárakat annak érdekében, hogy ezek a nem kívánt könyvek teljes mértékben kikerüljenek a könyvforgalomból. Ezen kívül természetesen be kellett szerezniük értékesítésre bizonyos szocialista eszméket hirdető dokumentumokat.

1950 augusztusában újabb, minden addigit felülmúló terjedelmű jegyzék jelent meg a Népkönyvtári Könyvtár kiadásában. Ez a januári jegyzék folytatása volt, és ez már tartalmazta az előzményében segítségre felkért könyvtárak javaslatait. Ez a jegyzék meghatározó arányban tartalmazott szépirodalmat, de már megszületett az ígéret, hogy még folyó évben megjelenésre kerül a szakirodalomra vonatkozó lista is. Ez a lista sem vette fel a selejtezési lista mivoltát, sőt az akkori politikai hatalom egyik meghatározó ideológusa kifejezetten tiltakozott a selejtlista kifejezés ellen. Ezt a kiadványt is könyvtárrendezési útmutatónak minősítették. Ez a jegyzék már 169 oldal terjedelmű, és 6552 tételt tartalmazott. Természetesen ez is lényegesen több művet tartalmazott ténylegesen, mint ahány tétel volt benne, hiszen szintén tartalmazott bőségesen olyan tételeket, melyek egy-egy szerző teljes munkásságát jelentette. Ez szintén 213 szerzőt jelentett. A kivonandó művek számát az még tovább növelte, hogy teljes sorozatokat is indexre tettek. Ezek az indexben egy tételként jelentek meg, ám tényleges kötetszámban ez elérte, sőt meg is haladta a százas nagyságrendet. Indexre kerültek ifjúsági színműsorozatok is. Ezen túl a Félpengős regények, a Filléres könyvtár, a Kalandos regénytár, a Kis Újság színes regénytára, a Magyar ifjúság könyvtára, a Magyar jövő leánykönyvtára, a Nova kalandos regényei, a Színes regénytár és a Tarka regénytár, valamint a Zászlónk könyvtára. Ezen kívül időszaki kiadványok is szerepelnek a

listán. Indexre került a Kis Pajtás című képes gyermeklap, a Levente című folyóirat, a Leventék évkönyvei, a Magyar Lányok, a Meseország, a Magyar tanítók gyermeklapja és a Zászlónk című periodikum. Új elemként megjelentek a daloskönyvek is.

Nagy számban jelentek meg a betiltott szépirodalmi alkotások között gyermek és ifjúsági művek magyarokból és külföldiekből egyaránt, mint például a Grimm mesék, a Szürke bagoly-könyvek, a Disney-könyvek, Gergely Márta és Kertész Erzsébet több kötete, valamint olyan szerzők művei, akik mára teljesen feledésbe merültek.

Új kivonási okok közt megjelenik, hogy a trianoni döntés ellen protestálnak, illetve a katonai és cserkész életet népszerűsítik a kötetek.

Természetesen itt is jelentek meg dokumentumok járulékos részeinek törlésére irányuló utasítások, mint például a Kalevalában Gulyás Pál bevezetője, illetve Cervantes Don Quijote című regényéből Márai Sándor bevezetője.

Meghatározó részben kerültek indexre az útleírások, illetve úti kalandokat megőrkítő művek.

A betiltásokat természetesen a könyvkereskedelemben is érvényesítették. 1950. november 9-én reggel fél kilenc magasságában a Múzeum körúti antikváriumok és magán könyvkereskedők előtt megjelentek a Papírhulladékforgalmi Vállalat teherautói és a két Útmutató alapján összegyűjtött könyveket elszállították. A Könyvesbolt Kiskereskedelmi Vállalat Központi antikváriumának vezetője azonnal jelezte ezt telefonon vállalata központjának. Az igazgatóhelyettes felhívta az MDP központját és a Népművelési és Belkereskedelmi Minisztérium illetékeseit, és javasolta, hogy az elszállított műveket csupán helyezték zárt raktárakba, semmi esetre se semmisítsék meg, mert ezen művek zömét intézmények keresik, bezúzásuk káros lehet. Intézkedés azonban egyáltalán nem, vagy ha igen csak késve érkezett, az elszállított dokumentumokat egyenesen az őrlőmalomba vitték.

Az állami bolthálózat is megkapta ezeket a listákat azzal az utasítással, hogy a rajta szereplő műveket semmi esetre se értékesítsék könyvtárak részére. A kereskedők azonban selejtlistaként kezelték a jegyzékeket, és ők is kivonták a rajta szereplő dokumentumokat.

Az 1950. évi második jegyzék – elődjével ellentétben, mely inkább magyar művekre, írókra irányult – nagy számban terjedt ki külföldi művekre és alkotókra, nemzetközi botrányt kiváltva ezzel. Elsőként Párizsból érkezett kritika, de foglalkozott a fennálló helyzettel az egész nyugati média. A Magyar Népköztársaság kínos helyzetbe kerülése miatt kénytelen volt

eljárást indítani, főleg a második index ellen. A döntés: természetes, hogy olyan országban, ahol negyedszázadon át Horthy volt az úr, selejtezni kell a könyvvállományt, és megsemmisíteni, most azonban a selejtezésre javasolt listát is megsemmisítik. Emellett példastatuálás végett súlyos pártbüntetéssel sújtották az azt összeállítókat is. Négy fő kártevőt neveztek meg: Horváth Verát, Losonczy Gézát, Lukácsy Sándort és Nemes Dezsőt.

A Könyvbarát című könyvtári szaklapban 1952-ben megjelent egy írás, mely szovjet mintára – és az 1950-es, betiltott lista pótlása végett – elrendelte, hogy az olvasói katalógusok a széles olvasói réteget szolgáló, például falusi könyvtárakban szerepeltetni kell minden dokumentumot, ám a tudományos igényű könyvtárakban – mint az majd később a Debreceni Egyetem Könyvtáránál is látható lesz – ki kell venni a politikailag elavult dokumentumok leírásait tartalmazó cédulákat, s csupán a szolgálati katalógusokban lehet szerepeltetni őket.

Túlkapásokban élen jártak a selejtezési munkálatokkal a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban, ahol kivonásra került a teljes ókori Keletre vonatkozó anyag, annak szakmai hozzá nem értése miatt, valamint olyan dokumentumok, amelyek egy időben éppen pont a Szovjetunióban is megjelenő művek voltak. Emellett előfordult például, hogy filozófia szakos egyetemi hallgatók részére nem adták ki Kant műveit és Aristoteles Metafizikáját sem.

1951. február 16-án írásban, hivatalosan visszavonták a második indexről 19 szerző 48 művének betiltását a könyvesboltokból, melyről el is juttattak egy-egy listát bizalmas módon személyesen a boltok vezetőihez. A későbbiekben ez a körlevél valamennyi listát érvénytelenített. Ez szintén megkésett intézkedés volt azonban, hiszen ezek nagy részét már egy éve kivonták a forgalomból a könyvkereskedők, és többségüket már megsemmisítették.

Sokan kerültek be akkoriban szépirodalmi tevékenységet folytató személyek közül könyvtárakba dolgozni, s részt vehettek saját könyveik megsemmisítésében, illetve katalógusból való törlésében.

A súlyos felháborodás végett 1951 szeptemberétől a törlésekről szóló üléseken a nagyobb könyvtárak vezetői is részt vehettek már és javaslataikat, észrevételeiket rendre el is fogadták. Az új jegyzék a tervezet szerint fél éven belül, gyakorlatban azonban csak egy év múlva jelent meg.

A politikai hatalomnak sikerült tisztára mosnia magát, még rövid ideig volt némi visszhangja a történeteknek, ám hamarosan teljesen elcsendesedtek a felháborodást kifejező

bírálatok. A kivonás pedig folyt tovább, csak sokkal diszkrétebb ruhába bújtatva.¹¹

Határozottan érdekesnek ítélem meg, hogy az egyes témámhoz forrásul szolgáló dokumentumokban a betiltott dokumentumok számai között eltéréseket fedeztem fel.

Egy másik forrásból az derül ki, hogy 1945-1946 között 3963 könyv jellegű kiadvány, 263 magyar és idegen nyelvű hírlap és 398 aprónyomtatvány selejtezését és bezúzását rendelték el. Ezzel szemben nem említi a zeneművek megsemmisítési törekvéseit.

Az 1949-1950 közötti listákon megjelenő nem javasolt dokumentumok száma is eltér. E szerint az írás szerint 10.229 tétel volt összesen, amit nem javasoltak a könyvtárakba, ez kevéssel meghaladja a korábban említett mennyiséget.¹²

Az 1950-es botrányt követően, valamint a hatalom fokozatosan finomodó módszerei végett a későbbi betiltások egyre inkább szakmai szempontú indoklásokkal fogalmazódtak meg. Az egyes intézményeket bevonták a döntésekbe, valamint a „selejt”, „selejtlista”, „megsemmisítés”, „zúzdába küldés” kifejezéseket elkerülvén, inkább a „tartalmilag silány, elavult”, illetve „irodalmilag értéktelen” kifejezéseket használták a kivonandó művekre. A '60-as évektől pedig a „tervszerű állományapasztás” kifejezés került az indoklás részbe ezekben a listákban.

Az 1952. és 1953. évi könyvkivonásokat szolgáló jegyzékek kiadásának sajátos körülményei voltak. Legfőképpen az, hogy Rákosi Mátyás személyi kultuszának kiépítése 1952. augusztusára fejeződött be. Egy személyben vált felügyelőjévé és irányítójává minden magas szintű, a hatalmat szolgáló szervezetnek. Ezáltal Rákosi és szűk köre teljességgel ellenőrizetlenné és ellenőrizhetetlenné vált. A teljes politikai hatalom megteremtésével együtt járt a kulturális monopólium megkaparintása és a kultúra irányítása abból a célból, hogy a kultúra a szocialista eszme terjesztését szolgálja a későbbiekben.

Az 1948 és 1953 közötti időszakban az irodalmi életből kiszorított, korábbi irodalmi élet meghatározó személyei – akik közül sokan emigrációra kényszerültek – továbbra sem jelenhettek meg, sőt egyesek bujkálásra kényszerültek vidéken. Az irodalompolitika lecsökkentette az irodalmi életben szerepet kapó irodalmárok körét az úgynevezett szövetséges írókra, és olyan jelentős személyeket szorított ki, mint például Szabó Lőrinc,

¹¹ Sipos Anna Magdolna: i. m.

¹² 1945-től az 1997. évi törvényig Sipos Anna Magdolna in A magyar könyvtárjog története 1867-től napjainkig Pécs: Alexandra 2011. 159-160. p.

Kassák Lajos, Tamási Áron, Fodor József, Németh László, Jankovics Ferenc, Kodolányi János, Sinka István és Pilinszki János.

1952 és 1953-ban került sor az úgynevezett „kispolgári ízléseket kielégítő” munkáknak a kivonására a könyvtárakból. A Révai által vezetett Népművelési Minisztérium által közreadott és a Vörös Csillag Nyomdában készült három jegyzék összesen 14487 művet tartalmazott a következő megosztásban: 1952. I. számú jegyzék 9424 művet, 1953. II. számú jegyzék 2600 művet, az 1953. II. számú jegyzéke pedig 2463 művet sorolt nem kívánatosnak.

Az I. számú jegyzék első nyomtatott oldalán az alábbi Tájékoztató olvasható: „Ez a jegyzék azoknak az irodalmilag értéktelen, tartalmilag silány, elavult, nagyrészt szépirodalmi könyveknek a felsorolását tartalmazza, amelyek nem érdemesíthetők arra, hogy a kulturális felemelkedés útján járó dolgozó népünk olvasmányai legyenek. A most közreadott jegyzék nem teljes, ezért azt a közeljövőben kiegészíteni szándékozunk.” Amint azt láttuk, ez meg is történt először 2600, majd pedig 2463 újabb mű listára tételével. A kultúrpolitika számára tehát nem kívánatos volt elérhetővé tenni az emberek számára a ponyvairodalom, a romantikus giccs, a szentimentális leányregény, a krimi, a légiós és cowboy történetek, hiszen főként ezeket a műfajokat képviselő művek szerepeltek a jegyzékben.

Azt mindenesetre pozitívnak ítélem meg, hogy ezeken a listákon kevésbé jelentek meg olyan kiadványok, melyek a direkt politizálás eszközei voltak. Valamint az is lényeges, hogy ez nem az eddigi betiltott könyveken felül újabb 14487 mű, hanem vannak közöttük olyan tételek is, amelyek már korábban megjelentek más indexeken. Ez sokszor illogikus formában jelent meg azonban, hiszen több személy esetében is előfordult, hogy korábbi indexen már betiltották a teljes munkásságukat, míg ezeken a listákon csupán bizonyos köteteiket. Ezt kétféle módon próbálják magyarázni. Az egyik az, hogy az 1952 és 1953-ban összeállított lista elkészítésénél nem vették figyelembe a korábbi indexeket. Ám ennél is nagyobb a valószínűsége annak, hogy az 1950-ben kiadott jegyzékek nemzetközi szintű politikai botrányt váltottak ki. Éppen ezért a tárca nem szorgalmazta végül azok végrehajtását, így jöllehet, hogy azok tartalmát nem is törölte ki állományából minden könyvtár, illetve könyvkereskedő, bár mint azt korábban említettem, a legtöbben nem mertek szembeszegülni a listákkal a kor politikai helyzetére való tekintettel, s ezért jelentek meg valamivel kevesebb művel ugyanazok a szerzők, akik korábban teljes egészében be voltak tiltva. Így azokból a

könyvtárakból is kikerültek ezek a művek, ahol figyelembe vették korábban, hogy nem kötelező törölni őket az állományból.

A jegyzék tömegével tartalmazza az 1945 előtti évtizedek divatos, irodalmilag sekélyes és értéktelennek tartott sorozatait, mint például a Színes regénytárat, a Pesti Hírlap könyveket, a Milliók könyvét, a Világvárosi regényeket, a Tarka regénytárat, a Tolnai regénytárát, a Pengős regényeket, a Félpengős regényeket, valamint a Nova kalandos regényeiből a közismert és népszerű szériákat. Ez tehát azt jelenti, hogy ezt az indexet sem úgy kell értelmezni, hogy ha az 14487 tételből állt, akkor ugyan ennyi a ténylegesen törlésre szánt dokumentumok száma is, hiszen itt is egy-egy tétel akár egy-egy teljes sorozat kiiktatását jelentette.

Az 1952, 1953-as jegyzékeken szerelő szerzők egy része már az 1960-as években újra megtalálhatóak voltak a könyvespolcokon, ilyenek voltak például Rejtő Jenő szerzeményei, majd pedig Agatha Christie és E. S. Gardner krimijei, ám sokaknak csak a könyvpiac liberalizálódása után adtak újból helyt a polcokon, mint például Courths-Mahler, Zsigray Julianna, Louis Bromfield, valamint Nyíró József.

A történelem viszontagságos évei végett az 1953-as jegyzéket követően egészen 1962-ig nem adtak ki újabb tiltólistát. A politikai diktatúra enyhülése szabadabb szellemiséget hozott az irodalomba. Bővültek a publikációs lehetőségek, új lapok és könyvkiadók létesültek. A könyvtárakban újból a politika kiszolgálása helyett a szakmai kérdések, az olvasók nevelése helyett pedig az olvasói igények kielégítése került előtérbe. Tehát felismerték, hogy a könyvtárak túlságosan a propaganda eszközévé váltak, noha azoknak a szórakozást is szolgálniuk kellene.

Politikai szempontból a kultúrpolitika változásának lehetőségét Sztálin halála, valamint a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa hozta meg.

Ez a pozitív folyamat nálunk nem tartott sokáig, 1955-től az irodalmi sokszínűséget újból a pártos, szocialista realista stílus váltotta fel, a hatalom pedig bírálta az elmúlt időszak sokszínűségét, mert a jobboldaliasodás veszélyét látta benne. A könyvtárakban pedig „helytelen” igényfelmerülések jelentkeztek. Ezt annak következményeként is tudják be, hogy a könyvtárosok elhanyagolták a szépirodalommal szemben a szocialista eszmét hirdető dokumentumok beszerzését az enyhülés következtében. A könyvtárosok nem foglalkoztak eleget a magyar és szovjet szocialista könyvtermelés termékeinek beszerzésével.

Az írók és Nagy Imre között már az 56-os forradalmat megelőzően is erős bizalmi viszony

állt fenn, így a megtorlásokkor erőteljesen leszámoltak az írókkal is.

A forradalmat követő két évben a hatalom meghatározó mértékben uralta a művészetet. Az írói szövetségeket feloszlatták, a fontosabb irodalmárokat letartóztatták, s bebörtönözték, vagy internálták, elbocsátották állásaikból, vagy egész egyszerűen hallgatásra ítélték őket. A maguktól nyugatra menekült írók pedig kint saját lapokat alapítottak.

Mindeközben hazánkban a művészeti élet jelentős politikai, kultúrpolitikai támogatást kapott ahhoz, hogy az érdeklődés az államilag, politikailag támogatott magyar művészet és irodalom felé forduljon. Az ezt követően megalakult, vagy újra alakult írószövetségek már ezzel a céllal jöttek létre. Ezen kívül az ötvenes évek végén állami támogatás alatt újra megindult az Élet és Irodalom című hetilap, majd utcára került a Kortárs, és a forradalom után megjelent a Nagyvilág második száma is. Újjászerveződtek, illetve létrejöttek a vidéki irodalmi, művészeti és társadalmi lapok is: Debrecenben az Alföld, Szegeden a Tiszatáj, Pécsen pedig a Jelenkor.

A könyvkiadás – mint azt korábban láthattuk – nagyon hosszadalmas folyamat volt. Elhúzódnása miatt a rendszer nem tudott mit kezdeni azoknak a szerzőknek a műveivel, akik ekkor forradalmi szereplésük miatt már börtönben voltak, ám műveik még a forradalom előtt kikerültek a nyomdákba.

A rendszer kijelentette a művészeti alkotás szabadságát és, hogy sem hatalmi, sem adminisztratív, sem jogi eszközökkel nem kíván az alkotás folyamatába beleavatkozni, de e helyett elvárta a rendszer iránti lojalitást, tehát a végeredmény kevésben változott, csak felváltotta az egyik módszer a másikat. Emellett teljes mértékben támogatta a realista szemléletű alkotómunkát, mert az szükségszerűen elvezet a szocialista realizmushoz a párt szerint. A hatalom tehát az eszmei, elvi befolyásolás módszerével akart élni. Noha tartalmi változás nem sok volt, kétségtelen, hogy az így kialakult helyzet sokkal kevésbé tűnt diktatórikusnak, így a Kádár-rendszer kulturális képe egyre szalonképesebb lett. Ezért emlegetik ezt sokan látszólagos konszolidációnak.

Mivel a könyvtárak tevékenysége szorosan összefügg a kor könyv és folyóirat kibocsátó tevékenységével, így ebben a korban is jelentős szerepet játszott az irodalompolitika a könyvtárak tevékenységében.

1948-at követően a könyvtárakkal szembeni politikai elvárások is megváltoztak. 1949-ben létrehozták az önálló Népkönyvtári Központot a Népművelési Minisztérium közvetlen

felügyelete alatt, melynek feladata volt a nép- és közművelődési könyvtárak szervezése, felügyelete, elvi irányítása továbbá operatív segítségnyújtás a könyvtári gyűjtemények és szolgáltatások kialakításában.

A Népkönyvtári Központ nagy erővel kezdte meg a falusi és városi könyvtárak szervezését. Legnagyobb érdeme, hogy 1953-ra szinte az ország valamennyi települését ellátta könyvtárral, így a későbbiekben már csak az állományok megfelelővé tétele, illetve a könyvtárak színvonal emelése volt a feladata.

Az állományok három részből tevődtek össze, egyrészt a könyvtárak már meglévő dokumentumai, másrészt az igen korlátozott számú gyarapítás, harmadrészt pedig a párt államosította, elkobozta az egyházi és magángyűjteményeket, és ezeket szétszította az általa létrehozott, vagy támogatott könyvtárak között.

1950-ben rendeletet adtak ki a társadalmi szervezetek, illetve magántulajdonban lévő muzeális, könyvtári és levéltári anyagok megőrzése érdekében. Ennek értelmében állami tulajdonba vették a háborús események során gazdátlanná vált gyűjteményeket, a népbírószági eljárás során vagyonelkobzásra ítélt emberek kulturális értékeit, a korábban a szerzetesrendek és feloszlott egyesületek tulajdonát képező vagy őrzésében lévő dokumentumokat, műkincseket, a disszidáltak vagyonát, valamint a kitelepítettek vagyonát is. Ilyen úton 1949 és 1952 között az Országos Könyvtári Központ raktáraiba közel négymillió kötet került, melynek összegyűjtése és újraelosztása máig is a magyar könyvtárügy legvitatottabb kérdései közé tartozik.

Az Országos Könyvtári Központ szerepkörének része volt a szakmai dokumentáció technikai, módszertani irányítása, ám a szakmai irányítás az ágazati minisztériumok hatáskörébe került. A kettős irányítás kialakulása csökkentette a szakirodalmi dokumentációs tevékenység eredményességét és hatásfokát.

Az egész könyvtárügyet érintő, első és az azt teljes egészében átfogó jogi szabályozás, a 2.042-13/1952. M.T. határozat a könyvtárügy fejlesztésének legfontosabb elveit fogalmazza meg. Fő célkitűzése volt az állami könyvtárak egységes irányítási, felügyeleti rendszerének megteremtése. Ez a határozat megszüntette az Országos Könyvtári Központot. Feladatait pedig átruházta részben az Országos Széchényi Könyvtárra, részben pedig a Népkönyvtári Központra ruházta át. Az országos nagy gyűjtemények felügyeletét is a Népművelési Minisztérium hatáskörébe helyezte a jogszabály, és a nagy könyvtáraknak feladatává tűzte a

tömegkönyvtárak segítését.

1952.január 1-től új tudományos célú köteles példányszolgáltatási rendelet lépett hatályba.

1956-ban kibocsátott törvényerejű rendelet felfogható a könyvtárak politikai és szakmai konszolidációjaként. Lényegében arról van szó, hogy ekkorra befejeződött a könyvtárak mennyiségi fejlesztése, így rá tudtak térni a szakmai színvonalemelésre.

A könyvtárakat olyan rendszerbe próbálták összefogni, hogy a párt az összest a felügyelete alatt tudja tartani az országban. Emellett továbbra is folyamatos figyelem alatt tartották az irodalmi életet, az összes kibocsátott könyvet és folyóiratot, és rendszeresen ellenőrizték a könyvtárakba beérkező külföldi nyomtatványokat is.

1959-ben szabályozták, mely dokumentumokat kell zárt különgyűjteményekben elhelyezni a könyvtárakban. Ennek értelmében csak zárt gyűjteménybe kerülhettek a fasiszta könyvek jegyzékén szereplő dokumentumok, a nép- és szovjetellenes, valamint az „ellenforradalmat” dicsőítő és propagáló anyagok, a pornográf művek, valamint a felsőbb szervek utasításaira kivonásra szánt dokumentumok. Ilyen műveket közművelődési könyvtárak nem őrizhettek. Kivételt élveztek ez alól a külön minisztériumi engedéllyel ellátott helyismereti tartalmú dokumentumok, de ezeket is csak úgy tarthatták meg a gyűjteményben, ha azokat elzártan, az olvasók számára nem elérhető módon tárolták.

A Kádár-rendszer konszolidációjának előrehaladásával az irodalom, a sajtótermékek, a könyvkiadás, a bel- és külföldi könyvkereskedelem, valamint a könyvtárak politikai ellenőrzése enyhült, de bizonyos mértékben mindvégig megmaradt.¹³

A könyvtári állomány ellenőrzését a továbbiakban a Debreceni Egyetem könyvtárán keresztül vizsgálom.

¹³ Kis magyar diktatúratörténet – indexekben és könyvtári selejtezésekben elbeszélve. Sipos Anna Magdolna In Könyvtári Figyelő 57. évfolyam 1. szám. 2011. 11-39. p.

III. A magyarországi szocialista könyvtárak bemutatása a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárán keresztül

1. A polgári és szocialista könyvtárak különbségei

Maga Lenin – aki a nyugati könyvtárak ismerője volt – így nyilatkozik erről: „A nyugati államokban nem kevés rothadt előítélet van elterjedve, amelyektől szent Oroszország – anyánk mentes. Ott például azt hiszik, hogy a hatalmas százezer, meg millió kötetes nyilvános könyvtáraknak korántsem kell csupán az azokat használó maroknyi tudós – és úgynevezett tudós – tulajdonát képeznie. Ott azt a furcsa, érthetetlen, vad célt tűzték maguk elé, hogy ezeket a hatalmas, felmérhetetlen könyvtárakat hozzáférhetővé tegyék nem csak a tudósok, professzorok és egyéb szakemberek céljai számára, hanem a tömeg, a nép, az utca számára is. Nem azt tekintik a nyilvános könyvtár büszkeségének és dicsőségének, hogy hány ritkaság, hány 16. századbeli kiadvány, vagy a 18. századból származó kézirat van birtokunkban, hanem azt, hogy milyen széles körben forognak a könyvek a nép között, hány új olvasót tudnak bevonni, milyen gyorsan tudnak kielégíteni bármely könyvigénylést, hány könyvet adnak ki otthoni olvasásra, hány gyereket vontak be az olvasásba és könyvtárhasználatba.”¹⁴

Lenin több ízben is a nyugati példákat követte a szocialista könyvtárügy szervezetének, munkamódszerének kialakításában. Ennek ismeretében a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára 1960-as közleményében felteszi a kérdést, hogy nem lehetne-e a nyugati könyvtári formákat szocialista tartalommal megtöltve egy hatékonyabb könyvtári szerkezetet létrehozni, ugyanis az összetettebb gyűjtőkörű könyvtár, szélesebben feltárja a szocialista eszméket. Ilyen közvetítőeszközként kezelve a könyvtárakat, könnyebben elérheti a párt a kiadvány szerint, hogy utat mutasson a szocializmus felé, és hogy gyökerestől kiirtsa a kapitalizmust az országban. A tömegek eszmei nevelése ugyanis a szocialista társadalom létrejöttének és létezésének alapvető feltétele, s ezt a tudatos nevelő munkát végezték a könyvtárak.¹⁵

¹⁴ A szocialista könyvtár és közelebbről a szocialista tudományos könyvtár feladatai és jellemvonásai. Csüry István in A Debreceni Egyetemi Könyvtár útja a szocialista tudományos könyvtár megvalósítása felé. Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár. 1960. (A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem könyvtárának közleményei, 22.) 2. p.

¹⁵ i. m. 3-5. p.

Természetesen a nyugati könyvtárak nem feltétlenül voltak olyanok, ahogyan azt Lenin leírta. A korra jellemző volt rossz színben bemutatni a nyugati államokat, és dicsőíteni a Szovjetuniót és az általa irányított államokat, még akkor is, ha mindenki tudta, hogy hazugság. Ez is a tudatformálás végett volt így.

2. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem könyvtárának állománygyarapítási tevékenysége

A korabeli kiadványban természetesen hangsúlyozták, hogy rengeteget fejlődött a könyvtár anyagi ellátottsága az 1945 előtti viszonyokhoz képest. Egyetemi könyvtárként gyűjteményének illeszkednie kellett a tudományos könyvtárak állományához. Ki kellett tudnia elégíteni az egyetem karaihoz szükséges információigényeket. Emellett az egyetemen kívül felmerülhető tudományos szükségleteket is figyelembe kellett vennie, és gondoskodnia azokról.

Az úgymond népszerűsítő, szép címekkel ékeskedő, időt nem álló alkalmi kiadványok beszerzése szóba sem jöhetett.

Ezzel szemben az egyetemen folyó politikai nevelés erősítése, valamint a marxista és leninista világnézet kialakítása érdekében az egyetemi könyvtárnak súlyponti feladatává vált az ideológiai és politikai irodalom rendszeres gyarapítása és az olvasóhoz való minél gyorsabb eljuttatása.

„Szem előtt kellett tartani a könyvgyűjtés terén egyre határozottabban körvonalazódó kooperáció követelményeit. E követelmények főként a profilba nem tartozó, vagy elavult, érdektelen külföldi anyagok el nem fogadását, illetőleg kiiktatását írták parancsolólag elő.”¹⁶

3. A katalógusvezetés a szocialista diktatúrában

A katalógusok számára előállított cédulák célja dokumentálni a közönség felé a könyvtár állományát.

A szocialista rendszerben kialakult egy külön, úgynevezett szolgálati katalógus is. Egyfelől azért, hogy a könyvtári dolgozók munkájuk közben ne zavarják az olvasói katalógust használó közönséget, valamint ők maguk is zavartalanul végezhesék munkájukat, ne kelljen

¹⁶ Feladatok és problémák a könyvtár működésének egyes területein: Gyarapítás. Bertók Lajos in. A Debreceni Egyetemi Könyvtár útja a szocialista tudományos könyvtár megvalósítása felé. 27-29. p.

megszakítani azt amennyiben egy olvasó használni kívánta a katalógust. Ennél nyomósabb indokok is szükségessé tették azonban, mégpedig azok az okok, amelyet a szocialista fejlődés sajátos igényei tettek szükségessé, ugyanis az olvasótömeg rendelkezésére bocsátott katalógusok nem tartalmazhatták a könyvtár teljes állományát. Ezt indokolta egyfelől az a tény, hogy minden nagyobb könyvtár gyűjteményének jelentős százaléka régi, vagy elavult, mely így az olvasók túlnyomó részét nem érdekli, ezért ennek cédulaanyaga feleslegesen terheli a katalógust. Másfelől törekedtek arra, hogy a szépirodalmi művek, a marxista klasszikusok, ipari, műszaki és mezőgazdasági művek legyenek visszakereshetőek az olvasói összetétel átalakulása végett.

Ez azt jelenti, hogy az olvasói betűrendes és szakkatalógusokat, majd pedig később a tárgyszókatálógusokat „meg kellett tisztítani” a régi elavult művektől, valamint a „káros fasiszta anyagtól”. Továbbá az új szerzeményeket akként szelektálták, hogy olvasói katalógusba elsősorban a szocialista könyvtermelés termékei kerüljenek be. Ez tehát egyfajta ajánló katalógus, melynek folyamatos frissítésével és figyelésével az azt felhasználó csupán a szocialista eszméket hirdető dokumentumokhoz jut el. Így maga a katalógus is a tömeg eszmei nevelésének és politikai mozgósításának megvalósítására szolgáló eszköz. Ennek a válogatásnak a tartalmi összeállításáról szóló leírás éppen a Debreceni Egyetemi Könyvtárban született meg 1954-ben Csüry István leírásában.

Különösen nagy odafigyelést terveztek az úgynevezett ömlesztett szépirodalom átvizsgálására, hogy közülük melyek alkalmasak arra, hogy szerepeljenek az olvasói katalógusban, illetve melyek azok, amelyek veszélyesek ahhoz, hogy közvetlenül az olvasói katalógusból megtalálják az olvasók. Tehát az olvasói katalógus rendszeres revízióra szorult.

Ezzel szemben a szolgálati katalógusok a teljes könyvtári állományt számba vették.

Az olvasói és szolgálati katalógusok ezen funkciójából és tartalmi összetételéből adódik az a nevelő hatás, amely a szocialista könyvtár katalóguspolitikájának legfőbb jellegzetessége. Ez egyúttal pártos nevelő hatás is volt, mivel a párt vezetése alatt álló szocialista építés írott dokumentumait helyezték el elsősorban a katalógusokban.

Megkülönböztették még a részkatalógusokat, amelyek szintén csaknem teljes egészükben a szocialista fejlődés vonalába esnek, az hívta életre őket.¹⁷

¹⁷ Feldolgozás és katalógusok. Varga László in A Debreceni Egyetemi Könyvtár útja a szocialista tudományos könyvtár megvalósítása felé. 30-35. p.

4. A kor tájékoztató és olvasószolgálati tevékenysége

A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 5. számú törvényerejű rendelete a könyvtárügy szabályozásáról 5.§ 3. bekezdése a következőképpen fogalmazza meg a könyvtárak feladatát: „Az általános tudományos és tudományos szakkönyvtárak feladata, hogy a számukra kijelölt területen a művelődési, a termelési és a kutatási szakterület dolgozóinak szakmai képzését és munkáját, valamint a felsőoktatási intézmények dolgozóinak munkáját, hallgatóinak képzését – a szükséges kiadványanyag gyűjtésével, feltárásával, megfelelő bibliográfiai, dokumentációs és tájékoztató tevékenységgel – elősegítsék.”¹⁸ A korábban megismertek alapján megállapíthatjuk, hogy a megfelelő szó alatt nem csupán a szakmai megfelelést kell értenünk.

Az olvasószolgálatot fontos feladatokkal látta el az egyetemi hallgatók világnézeti nevelése és az ideológiai oktatás támogatása: az egyetemen folyó tudományos és oktatói munkával párhuzamosan érvényesülnie kellett a politikai és világnézeti oktatás egységének. Ennek megvalósítása érdekében a könyvtár minden osztályának tervszerűen együtt kellett működnie. A szakmai munkához kapcsolódó eszmei-politikai tartalom mellett a marxizmus-leninizmus oktatásához szükséges anyagot biztosítani kellett.

Az egyetemi könyvtáraknak szolgálniuk kellett az átfogó világnézeti nevelő munkát, a szocialista világnézet elterjesztését, az úgynevezett burzsoá életszemlélet, gondolkodási mód, erkölcs és ízlés visszaszorítását, majd pedig megsemmisítését. Tudván, hogy a marxista-leninista tudományos világnézeten alapuló szakirodalmak mellett a nevelő hatású szépirodalom is kellő irányba formálja az ifjúság világnézetét, így azt is gondosan kellett megválogatni, és rendelkezésre bocsátani.

A szocialista világnézetre való nevelés mellett a szocialista könyvtár feladata, hogy távol tartsa olvasóit az eszmeileg káros, selejtes művektől.

Az MSZMP megállapítása szerint: A szocialista kultúránk kibontakoztatását akadályozza, hatékonyságát csökkenti, hogy elég jelentős rétegek ízlése, és ezzel együtt kulturális igénye még ma is a Horthy-rendszerből örökölt kispolgári álkultúra színvonalán mozog. A kispolgári ízlés viszonylag széleskörű hatását még nem sikerült megszüntetni, mert ez lassú és nehézkes folyamat. Érezhető ezekből a mondatokból, hogy a pártnak eltökélt szándéka volt az emberek

¹⁸ epa.oszk.hu/01400/01464/00005/pdf/172-190.pdf

teljes mértékű tudatmódosítása.

A könyvtárak vezetése is érezte, hogy a könyvek hatóerejét nem szabad lebecsülni, ezért nem mindegy, hogy milyen dokumentum formálja az olvasók gondolkodását. Ezért az olvasószolgálati könyvtárosnak sosem szabadott megfeledeznie a nevelői és politikai felelősségéről, főleg az ifjúsággal szemben. Erre a nevelőmunkára csak megfelelően képzett marxista világnézetű embert tartottak képesnek, ezért ezt a titulust csak ilyen meggyőződésű könyvtáros tölthette be.

Mivel azonban erre a tudatformálásra önmagában a könyvtáros nem képes, ebben volt segítségére az olvasói katalógus. Azonban az 1950-es évek végén, 1960-as évek elején a forradalom ideológiai romboló hatása végett elvi bizonytalanság jelent meg országszerte a katalógusszűrésben. A szűrést végző könyvtárosok túllépték a katalógusszűrés szempontokat. Főleg a „polgári szemleletű selejtes” szépirodalom került be az olvasói katalógusokba. Mivel a szépirodalom csak köteles példányként jelent meg a könyvtár gyűjteményében, ezért nem volt lehetőség, hogy a „haladó” szépirodalom kellő propagandájával és olvastatásával kompenzálják a káros kötetek bekerülését. Ezen hiba kiküszöbölése a feldolgozó osztály feladata volt. A feldolgozó osztály munkatársainak tüzetesen át kellett vizsgálni az olvasói katalógust, és törölni a nem kívánt dokumentumokat. A hasznosnak megítélt szépirodalmat pedig nagyobb mennyiségben kellett beszerezni, mint amit a kötelespéldány szolgáltatás biztosított.¹⁹

5. A könyvek útján való világnézeti nevelés a könyvtárakban

Az MSZMP művelődési politikája irányelveinek érvényre juttatásához a könyvtárak segítő munkájára is szükség volt azaz, hogy dokumentumaival formálja olvasói erkölcsi és politikai meglátását.

A tudományos könyvtárak nem szorítkozhattak csupán a szaktudományi képzés támogatására. A tájékoztató szolgálat szakmai segítségnyújtása nem nélkülözhetette a világnézeti irányzatosságot, mivel csak a marxizmus-leninizmus alapjain álló tudományos kutató munka tölthette be társadalmi szerepét. Ezek a világnézeti nevelések, tudatformálások nem voltak elválaszthatóak a szaktudományokkal való foglalkozástól.

¹⁹ Olvasószolgálat és tájékoztatás. Varga Zoltánné, Pákozdy Ferenc in A Debreceni Egyetemi Könyvtár útja a szocialista tudományos könyvtár megvalósítása felé. 36-39. p. és 47-48. p.

Nehezítette ezt a tudatformáló tevékenységet, hogy a statisztikák szerint az olvasók jelentős része még a kispolgári szinten állt. A kispolgári szemlélet, a burzsoá ideológia, az idealista vallásos és nacionalista nézetek nem csak politikai, hanem kulturális szinten is jelentkeztek. Ez tette szükségessé, hogy még inkább fokozzák az elméleti és kritikai munkát, valamint a nevelő és felvilágosító tevékenységet, különös tekintettel a tudományos könyvtárak tájékoztató szolgálatában. Ehhez szükséges volt, hogy a tájékoztató könyvtárosnak műveltnek és politikailag képzettnak kellett lennie. De még az ilyen képességű könyvtárosnak is nagyon céltudatosan, tervszerűen és szakszerűen kellett felvilágosító és nevelő munkáját végeznie, tudnia kellett bánni egyénekkkel és olvasók tömegeivel, ismernie szükségleteiket, igényeiket ahhoz, hogy tájékoztatása közben a szocialista kultúra, és világnézet felé tudja terelni észrevétlenül az embereket. Minden egyes sikeres irányba terelő tájékoztatással, könyvvel – ahogy Dr. Varga Zoltánné fogalmaz – mint egy-egy téglával hozzájárult a szocialista társadalom és gazdaság építéséhez a könyvtáros.

Egyetemen az oktatás ideológiai vonatkozásai az oktatásban megjelentek, tehát elsősorban az oktatóra hárult a világnézeti nevelő szerep, de a könyvtárosnak, aki személyes kapcsolatot alakíthatott ki az olvasóival, sok esetben alkalma nyílt elbeszélgetéssel, nevelő hatású könyvek ajánlásával, más könyvek értékelésével kapcsolatban a világnézeti kérdések megbeszélésére. Ehhez szükséges volt, hogy a könyvtáros lelkesedjék azért a munkáért, melyet mint a kultúra munkása a szocialista kultúrforradalom céltudatosan vállalt.

A könyvek útján való világnevelésnek külföldön nagy irodalma van, amit lényeges részben ismernie kellett az olvasószolgálatosnak, különös tekintettel a szovjet forrásokra, melyek magyar nyelven is megjelentek. A tevékenység technikai leírásához tehát szinte bárhová fordulhattak, de nagyrészt a szocialista kultúra szellemi munkái álltak rendelkezésükre.²⁰

6. A könyvtári személyzet politikai jelentősége

Első sorban a könyvtárosnak tisztában kellett lennie azokkal az igényekkel, amelyeket a szocialista társadalom igényelhetett a könyvtárral szemben, és az ezek kielégítéséhez szükséges könyvtári eszközökkel. Figyelemmel kellett kísérnie a szocialista társadalom életét,

²⁰ A könyvek útján való világnézeti nevelés. Varga Zoltánné és A könyvek útján való világnézeti nevelés módszerei Pákozdy Ferenc in. A Debreceni Egyetemi Könyvtár útja a szocialista tudományos könyvtár megvalósítása felé. 42-46. p. és 49-50. p.

a termelés, a technika és kultúra haladását. Ez azért fontos, mert a könyvtárakat és magukat a könyvtárosokat tartották felelősnek az olvasók politikai nevelésében, a szocialista tudat megerősítésében, illetve kialakítása fő tényezőjének tartották a könyvtárakat. A könyvtárosnak tudnia kellett élni a nevelés és a propaganda könyvtári lehetőségeivel.

A könyvtárosoknak ahhoz, hogy a politikai nevelés eszközévé váljanak, ideológiai képzésen kellett átesniük. A képzés részeként kötelező, munkaidőben tartott ideológiai vitákon, valamint az egyetemen megrendezett politikai rendezvényeken is a lehető legnagyobb számban részt kellett venniük, melyeket maguk a könyvtárak is kezdeményezhettek.

A politikai nevelés legfőbb eszközének az úgynevezett politikai és társadalmi gyakorlatot tartották. Ennek értelmében a könyvtárosoknak részt kellett venniük az egyetemen kívüli politikai és társadalmi akciókban. Azaz népi ellenőrzésben, könyvtárak patronálásában, választási agitációkon, stb. Ezekre a plusz feladatokra a könyvtárakban működő pártcsoportoknak kellett mozgósítania a dolgozókat, főleg a szakszervezet segítségével.²¹

²¹ Személyzeti politika, nevelő munka a személyzet körében. Toldy Sára in. A Debreceni Egyetemi Könyvtár útja a szocialista tudományos könyvtár megvalósítása felé. 56-60. p.

Összegzés

A dolgozatomban ismertettem, hogy a szocialista diktatúra egyes szakaszaiban milyen intézkedéseket, elnyomásokat, megtorlásokat kellett az ország lakosainak eltűrnie.

Szinte azonnal megjelent a cenzúra. Ennek következtében rengeteg dokumentum nem tudott megjelenni, vagy csak nagyon hosszadalmas folyamat árán.

A cenzúra keretében éveken át folyamatosan adtak ki indexeket a betiltott művekről, vagy, amelyet részben vagy egészben törölnie kellett a könyvtáraknak az állományból, s mintegy bizonyítékul a tényleges törlésről, eljuttatnia azt a Papírhulladékforgalmi Nemzeti Vállalathoz. Ez több ezer különféle dokumentum megsemmisítését jelentette.

A könyvtáraknak is részt kellett venniük ebben a tudatmanipuláló tevékenységben. Ismertettem a dolgozatban milyen teendőkkel látták el a korban a könyvtárakat.

Kivonták a gyűjteményekből az ideológiai okokból kifogásolt könyveket, kiiktatták a profilba nem tartozó külföldi dokumentumokat, ám a marxista-leninista nézetű szakkönyveket folyamatosan kellett figyelniük, és beszerezni a legújabb kiadásokat belőlük az ideológia népszerűsítése érdekében.

A katalógusokból külön kellett választani azt, amit az olvasók is használhattak. Ezekből nem hiányozhattak a szocializmust népszerűsítő dokumentumok cédulái, a veszélyes fasiszta dokumentumok cédulái ezzel szemben be sem kerülhettek, hogy az olvasók ne is érdeklődjenek ezekről a dokumentumokról, nem tudván azt, hogy rendelkezésükre áll a könyvtárban.

A könyvtárosoknak pedig, közülük is elsősorban a tájékoztatásban dolgozóknak, ideológiai átnevelésen kellett részt venniük. Ennek legfőbb oka az volt, hogy világnézeti nevelői szereppel ruházták fel őket egyrészt a tájékoztatás kapcsán felmerülő kötetlen beszélgetés végett, másrészt az általuk ajánlott dokumentumoknak is a marxista-leninista elveket hirdetőknak kellett lenniük.

Így használta fel a rendszer a könyvtárak műveltséget növelő funkcióját a maguk malmára.

Irodalomjegyzék

Könyvek:

Britannica Hungarica: világenciklopédia/szerk. Hegedűs Gábor et al. - 3. kötet. - Budapest: Magyar Világ Kiadó, 1995.

A Debreceni Egyetem Könyvtár útja a szocialista tudományos könyvtár megvalósítása felé/fel. kiadó: Csüry István. - Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár. 1960. - A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem könyvtárának közleményei, 22.

A könyvtárak és a hatalom/Bánfi Szilvia. - Budapest: Gondolat, 2003.

Leletmentés: könyvek sorsa a „nemlétező” cenzúra korában 1948-1989./Domokos Mátyás. - Budapest: Osiris, 1996.

A magyar könyvtárjog története 1867-től napjainkig/Sipos Anna Magdolna. – Pécs: Alexandra, 2011.

Magyarország története a XX. században/Romsics Ignác. - Harmadik, bővített és javított kiadás. - Budapest: Osiris, 2005.

A XX. század krónikája/fel szerk.: Karádi Ilona. - Budapest: Officina Nova, 1994.

Folyóirat:

„...legjobban tennék, ha ezeket a kiadásokat saját jószántukból indexre tennék...”/Bánfi Szilvia. – 2008. - Könyvtári Figyelő, 54. évfolyam 2. szám.

Kis magyar diktatúratörténet – indexekben és könyvtári selejtezésekben elbeszélve/Sipos Anna Magdolna. – 2011. – Könyvtári Figyelő, 57. évfolyam 1. szám.

Folyóirat (online archívum):

Sipos Anna Magdolna: Könyvek kivonásával és megsemmisítésével a politika szolgálatában

<http://ki.oszk.hu/kf/2010/10/konyvek-kivonasaval-es-megsemmisitesevel-a-politika-szolgalataban/#more-52831> [Letöltve: 2012.október 12.]

Internet:

epa.oszk.hu/01400/01464/00005/pdf/172-190.pdf [Letöltve: 2012.április 15.]

Mellékletek

1. melléklet: A kivonásra ítélt dokumentumok száma a Könyvek kivonásával és megsemmisítésével a politika szolgálatában című forrás és a Kis magyar diktatúratörténet – indexekben és könyvtári selejtezésekben elbeszélve című forrás alapján

Kivonás ideje	Dokumentumok mennyisége
1945-1946. között	4358 db
1949-1950. között betiltott művek	1663 db
1949-1950. között nem ajánlott dokumentumok	10063 db
1952-1953. között	14487 db

2. melléklet: A kivonásra ítélt dokumentumok száma A magyar könyvtárjog története 1867-től napjainkig című forrás alapján

Kivonás ideje	Dokumentumok mennyisége
1945-1946. között	4624 db
1949-1950. között nem ajánlott dokumentumok	10229 db

Saját munka leírása

A dolgozat létrehozásához kutatást végeztem az adott történelmi kor általános jellemzőiről, egyes korszakairól.

Ismertettem a cenzúra fogalmát, s annak folyamatát az újonnan kiadásra szánt dokumentumok esetében.

Utána jártam, hogy milyen jellegű dokumentumokat tiltottak be a szocialista rendszer idején, s hogy ennek a folyamatnak mi volt a menete.

Végezetül korabeli Kossuth Lajos Tudományegyetem könyvtári közleményeiből fényt derítettem arra, hogy miként jelent meg ez a cenzúra tevékenység az egyetemünk könyvtárában. Azaz milyen gyarapítási folyamat volt jellemző, hogyan rejtették el az olvasók elől a nem kívánt dokumentumokat, és hogyan vettek részt a fiatalok tudatformálásában.